

ÉRTÉKES TÁRGYEGYÜTTES A GYULAI ERKEL FERENC MÚZEUMBAN

– Kiss Anikó –

A gyulai múzeum a mai Magyarország vidéki múzeumai közül harmadikként jött létre, alapítólevele 1868. szeptember 8-án kelt. A közgyűjtemény alapjainak lera-kása egy lelkes patrióta, az élénk helytörténeti és régészeti érdeklődésű, középnyemesi származású, jogászi végzettséggel rendelkező Mogyoróssy János nevéhez fűződik. A bejárat fölé vésetett felirata – „Szedjétek össze a morzsalékokat is!” – kifejezte elhivatottságát a múzeumügy iránt. Úgy tűnik, biztatása kellő fogadtatásra talált,¹ a több mint 130 éve működő gyulai múzeumban számos értékes és érdekes tárgy nyert elhelyezést, oltalmat. A szakági gyűjtemények tárgyi anyagai közt számtalan kultúrtörténeti érdekességre bukkanhatunk.

A képzőművészeti gyűjtemény egyik kiemelkedő tárgyegyüttese a szenteket ábrázoló, hársfából faragott négy barokk szobor, melyek vélhetően egykori szoborcsoport darabjai. A négy különböző alakot ábrázoló faragvány kidolgozása művészi munkára utal. A faszobrok történetének felvázolása előtt fontosnak gondolom a négy műtárgy bemutatását, a leltárkönyvben található leírások felhasználásával.

Szent István (1. kép, ltsz.: 55.20; magassága: 135 cm).

Fején zárt-, három ívből álló arany korona. Előre tekintő, szakállas, bajuszos, haja vállig érő. Válláról aranyozott köpeny hullik alá, alatta gombos, combig érő kabát övvel, szűk szárú nadrág, lábán csizma. Bal lába térdben kissé behajlik. Bal kezében az országalmát tartja, az országalma fele és a kéz csuklója letörött.

Szent Imre (2. kép, ltsz.: 55.21; magassága: 135 cm).

Fején zárt abroncskorona, mely felül merőleges pánttal csatlakozik az abroncs-hoz. Arca szakáll nélküli, haja vállig érő. Magas nyakú, széles gallérú, aranyozott köpenyt visel, bal keze melle felé behajlított. Nadrágja és lábbelije a Szent Istvánt ábrázoló szoboréhoz hasonló, szűk szárú nadrágja bokán felül érő cipőbe van behúzva. Bal lába kissé előrébb áll, mintha kilépne. Arca vandálul megrongált, jobb keze csuklóból letörött. A szobor múzeumba való bekerülésekor valószínűleg ép volt, mert Domonkos János múzeumőr – a korabeli dokumentumok tanúsága szerint – arról írt, hogy jobbában liliomszálat tartott.

Szent Gellért (3. kép, ltsz.: 55.22; magassága: 68 cm).

Fején püspöksüveg, arckifejezése mély imába merülő, fejét kissé feltartja, félre fordítja, szemét lehunyja. Hosszú barna szakáll és bajusza van, haja vállig érő. Ruhája hosszú, sötétzöld, vállán aranyozott, mellén összekapcsolt köpeny. Jobb keze a derék tájékához hajlik, bal keze leengedve.

Boldog Béda (4. kép, ltsz.: 55.23; magassága: 63 cm).

A negyedik szobor megmunkálásban, színezésében a Szent Gellértet ábrázoló szoborhoz hasonló. Boldog Bédát, Szent Gellért vértanútársát ábrázolja. Jellemzői: félre tartott, áhítatot sugárzó fedetlen fej, lehunytt szemek, arcán szakáll és bajusz.

¹ NÉMETH 1993. 5–6.

Testét talpig érő zöld ruha, barna, arany, csipkeszegésű karing fedi, vállán vörösés stóla. Külső öltözete arannyal szegett, ujjatlan köpeny.

Mind a négy szobor egynézetű, hátsó oldaluk nem kidolgozott, eredeti helyükön, valószínűleg fal, vagy oltár részeként állhattak.

Szent István és Szent Imre szobrát kifaragásuk után gipszbevonattal látták el, és erre vitték fel az aranyozást. A viseleti darabok aranyozottak, a fedetlen részek testszínűek. A két aranyozott szobor valószínűleg ép volt a múzeumba kerülés időszakájában, csak később sérülhettek meg. Nem fedezhető fel rajtuk restaurálás nyoma.

Szent Gellért és Boldog Béda szobra, melyek méretükben kisebbek az előző kettőhöz képest, különböző színű olajfestékkel festettek. Ezeket feltehetőleg restaurálták múzeumba kerülésük után.

A múzeumi gyűjteményekben nem csak maga a műtárgy jelentősége fontos, de a tárgy „élete” is (ami különböző múzeumi naplókban, kartotékokon szerepel), mely fontos adalék a kutatók számára. A bemutatott négy műtárgy múzeumba kerülése szintén érdekes adalékként tartható számon.

A Békés c. újság 1913. november 16-i számában Domonkos János múzeumőr az alábbiakat közli². 1911-ben a gyulai születésű Danszky Gergely építőmester levelet írt az igazgató Domonkosnak. Levelében felajánlja a négy darab hársfából faragott szobrot a múzeum számára, továbbá, le is írja a szobrok megtalálásának körülményeit, történetét. Az építőmester 1903-ban, a 14. században épült Ugocsa megyei Feketeardó római katolikus templomában dolgozott. Megjegyzi, hogy a templom a „veres-barátok”-é, egy templomos lovagrendé volt. Itt talált egy kriptafülkében egy befalazott részt a felmenő falban, amit kibontva, faragott szobrok kerültek elő. Danszky Gergely arról is írt, hogy a hívek rejtethették el a szobrokat egy közelgő tatár támadás elől. Az említett négy szobor mellett eredetileg még egy ötödik is előkerült. Visszaemlékezése alapján egy térdelő angyalt ábrázolt. Ezt a szobrot azonban felesége kérésére megtartotta magának. A szobrok megtalálását követően első gondolata az volt, hogy az alkotásoknak múzeumban van a helyük. Eszébe jutott, hogy szülővárosában, Gyulán is van múzeum. Levelet írt tehát Domonkos János múzeumőrnek, hogy felajánlana a szobrokat, amennyiben a múzeum tudja fogadni. Az igenlő választ követően 1913-ban elküldte a szobrokat a gyulai múzeumba. A küldemény valószínűleg épségben meg is érkezett.

Kíséreljük meg kissé megismerkedni Feketeardóval, hogy megtudjuk, vajon mikor rejtették el a szobrokat. Feketeardó, Ugocsa megye tiszántúli járásának települése, amely a mai Ukrajna területén található. A Tisza bal partján fekszik, délre Nagyszöllőstől, az egykori megyeszékhelytől. Lakossága magyar és rutén származású.

Ugocsa megyében két Ardó nevű község létezik. Az „Ardó” hn. királyi szolgálatban lévő erdőővők lakóhelyére utal, az eredeti Erdőővből az etimológia elhomályosodásával lett Ardó³. Feketeardó megtelepülése a megye benépesítésének kezdetére, a 13. század elejére tehető, de okleveles emlékeinkben csak 1319-ben jelenik meg. A nyalábi királyi uradalom részeként 1355-ben királyi kiváltságlevelet kapott, ezt azonban nem sokáig élvezhette. Királyi adományként Drág vajda és testvére kapja

² DOMONKOS 1913. 1–4. Vö. még: DOMONKOS 1923. 1–2.

³ KISS 1978. 276.

a helységet, majd 1405-ben a Perényiek birtokába jut.⁴ Maga a falualapítás, miként az Ardó név is bizonyítja, az ugocsai királyi erdőuralomnak első települését szolgálta: erdővók műve volt. E terület királynéi birtok már Szent István korától, Gizella királyné telepít ide bajorokat. Jogaikat II. András erősíti meg. Orbán pápa V. István királyt 1264-ben inti, hogy adja vissza anyjának a tőle erőszakosan elvett Ugocsa megyei helységeket.

A helység birtokosa a Hont-Pázmányoktól származó Perényi család lett 1405-ben, és végig birtokukban is marad Feketeardó.

Henszlmann Imre, A szatmári püspöki megye középkori építészeti régiségei című cikkében⁵ beszámolt arról az útjáról, melyet egy bizottsággal a püspöki megye bejárásakor 1864-ben tett meg. Megemlíti, hogy Feketeardó egy fontos régi észak-déli kereskedelmi út mentén van. Jeles helynek tartja, és monográfia megírására is érdekesnek tekinti e témát.

Feketeardó temploma több építési periódust foglal magában. Félkörívű apszisa a legkorábbi, román stílusra utal, egyetlen bejárati ajtaja csúcsíves, mely a torony alatt vezet be a templomba. Az épület többi része, bizonyára nem is egy ízben elpusztult, vagy súlyosan megrongálódott, többször esett át renováláson. Az épület egy tornyú, egy hajós, déli oldalán három, az apszisban egy ablak található. Falai belül eredetileg mind festettek voltak. A templomhajóhoz, kelet felé szentély és sekrestye csatlakozik. Az épületnek támpillérei nincsenek⁶

A falut közvetlenül nem érintette török támadás, de a portyázó, rabló tatár segédcsoportok annál inkább pusztították a helységet. A templomot is többször veszély fenyegette. 1560-ban Perényi Gábor, a hatalmas földesúr a plébániát seregével körülvette. Károly István lelkészt éhséggel és szomjúsággal kényszerítették temploma átadására a protestánsok számára⁷. Ez ok lehetne a szobrok elrejtésére, csakhogy az időpont nem egyezik, ugyanis 1560-ban még nem készítették Felső-Magyarországon barokk szobrokat. A templom bevételeét követően a protestánsok lemeszelték a templom freskóit.

Az idők folyamán a templom sok kárt szenvedett. 1657-ben lengyelek dúlják fel, 1661-ben tatárok, 1717-ben a török hadjáratot sínyli meg az épület. A Kelet-Magyarországra betört tatár hadak augusztus 29-én és 30-án felprédálják a helységet, Feketeardón 96 ember válik áldozatukká⁸. 1754-ben, tehát mintegy 200 év múltán báró Perényi Zsigmond visszaadja a templomot a katolikusoknak.

A protestantizmus, a református egyház egyik jellegzetessége abban is nyilvánul, hogy templomaikban nem tűrnek képeket és szobrokat. A feketeardói templomba – a közel 200 év alatt – a szobrok csak akkor kerülhettek, amikor egy időben mindkét felekezet használta. A szobrokat pedig egy tatár támadás alkalmával vagy a vész közeledte előtt a katolikusok elrejtették a kripta oldalába vágott építménybe. A 17. és 18. század folyamán annyi kár érte a falut, hogy az emberek emlékezetéből

---

⁴ SZABÓ 1937. 336–337.

⁵ HENSZLMANN 1864. 129–140.

⁶ HENSZLMANN 1864. 145.

⁷ DOMONKOS 1913. 1–4.

⁸ SZABÓ 1937. 206.

kiesett a szobrok létezése és elrejtésük helye. Valószínű, hogy a templom fedele sokáig hiányos volt s a befolyó esők lemosták a fehérre meszelt belső falakat, melynek következtében láthatóvá váltak a festmények. A szobrok a hosszú évtizedek alatt feledésbe merültek, már nem tudott róluk senki. Csupán a 20. század építésze előtt mutatkoztak meg régi szépségükben.

A szobrok elrejtésének sok oka és alkalmá lehetett, de hogy mikor történt, pontosan sosem tudjuk megfejtani. A szenteket ábrázoló szobrok a 17. század legvégén, a 18. század elején készülhettek, ezt bizonyítja a kifejezetten barokk stílusuk. Az 1754-es év után, amióta a templom újra a római katolikus egyházé, olyan csapás nem érte Feketeardót, hogy akkor kellett volna a szobrokat elfalazni.

A régi múzeumi tárgyak bekerülésének történetét – sajnos – a legritkább esetben tudjuk pontosan meghatározni, mert a II. világháború alatt a gyulai múzeum leltárkönyvei és a múzeum anyagának jelentős része elpusztult. Ezért öröm számunkra, ha egy-egy tárgy története újra felderíthető és közreadható.

IRODALOM

DOMONKOS 1913.

Domonkos János: A Békésmegyei Múzeum gyarapodása. Békés 1913. nov. 16. 1–4.

DOMONKOS 1923.

Domonkos János: Elhunyt múzeumbarát. Békés 1923. nov. 24. 1–2.

HENSZLMANN 1864.

Henszlmann Imre: A szatmári püspöki megyék középkori építészeti régiségei. Archeologiai Közlemények 4 (1864) 129–145.

KISS 1978.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1978.

NÉMETH 1993.

Németh Csaba: A gyulai múzeum százhuszonöt esztendeje. Gyula, 1993.

SZABÓ 1937.

Szabó István: Ugocsa népe. Budapest, 1937.

Valuable group of objects in the Gyula Ferenc Erkel Museum

– Anikó Kiss –

Résumé

The publication describes the history of four valuable objects preserved in the more than 130 years old Gyula Museum. In 1913 János Domonkos museum guard got 4 holy sculptures, carved from linden-wood. The sculptures – made in Baroque style – are the portraits of St. István (*Stephen*), St. Imre, St. Gellért and Boldog(*Good*) Béda. Two of them have gilded clothes, the other two have multi-coloured clothing. Both of the gilded sculptures have been damaged. The face of St. Imre was engraved in a sanguinary manner. These damages could have happened already after they were taken into the museum, because Domonkos did not mention it in the 1910-s.

The conditions how the sculptures got to Gyula are also interesting, because the sculptures got from the far Ugocsa County Feketeardó to the property of the Museum. A bricklayer master, originating from Gyula, found them walled in in the Feketeardó catholic church.

The history of Feketeardó is rather vicissitudinous, so the date of the walling in of the Saints can not be specified exactly. The village was damaged so much in the 17th–18th centuries, that the hiding was forgotten.

Also the museum was damaged in the 20th century, so the date of the damaging of the sculptures can not be specified as well. The museum's book of inventory was lost during the II. World War, so we could know the history of the sculptures only after research launched on the basis of some newspaper news.

*Kiss Anikó
Erkel Ferenc Múzeum
H-5700 Gyula, Kossuth L. u. 17.*

1. kép. Szent István szobra (fotó: Nagy Imre)

2. kép. Szent Imre szobra (fotó: Nagy Imre)

4. kép. Boldog Béda szobra (fotó: Nagy Imre)

3. kép. Szent Gellért szobra (fotó: Nagy Imre)

